

Костянтин Миколайович Орбець,
канд. юрид. наук, асистент
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

УДК 343.211

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОНЬТЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

Розглянуто проблемні питання запозичення кримінальним правом понять екологічного права. З'ясовано вимоги до їх закріплення у термінології кримінального законодавства.

Ключові слова: поняття, терміни, наука кримінального права, категоріально-понятійний апарат науки, запозичення понять.

Розвиток будь-якої науки не лише не виключає, а й вимагає включення до її категоріально-понятійного апарату понять інших галузей знань. Не є винятком і понятійний апарат науки кримінального права, який складається як з понять, що обумовлені предметом цієї науки і розробляються суто в її межах, так і охоплює низку понять інших юридичних наук. Процес «перенесення» понять інших наук при запозиченні не може мати довільний характер та суперечити системним зв'язкам між різними сферами наукових знань. Інакше досягнення належної й ефективної інтеграції категоріально-понятійних апаратів галузей знань, предмети яких мають суміжні сфери вивчення, буде неможливе.

Міждисциплінарні зв'язки кримінального права з іншими правничими науками стали предметом наукових досліджень таких учених, як В. І. Борисов, О. О. Житний, М. І. Панов, М. І. Пікуров, В. П. Тихий, А. М. Шульга та ін. Різні аспекти зазначеної проблематики було обговорено на міжнародній науково-практичній конференції «Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків», що відбулася 9-10 жовтня 2014 р. у м. Харкові [4]. Однак ще відчувається брак подібних розробок, а серед наявних більшість присвячена взаємозв'язкам кримінального права з іншими науками кримінально-правового циклу.

З урахуванням викладеного вище завданнями цієї статті є:

– з'ясувати особливості встановлення змісту та обсягу понять, які запозичені наукою кримінального права з екологічного;

- визначити межі «впливу» кримінального права на зміст запозичених понять при «адаптації» та формуванні власного категоріально-понятійного апарату;
 - сформулювати конкретні правила (вимоги) щодо відображення понять, вироблених наукою екологічного права, у юридичних термінах закону про кримінальну відповідальність.

Серед понять екологічного права, які використовує кримінально-правова наука, можна виділити такі, як «довкілля», «тваринний світ», «рослинний світ», «полювання», «об'єкти природно-заповідного фонду» тощо. Названі й інші поняття відповідно до класифікації, запропонованої М. І. Пановим, можна розподілити на «доктринальні», тобто такі, що належать безпосередньо до сфери науки і за допомогою яких виражаються ті або інші «наукові теорії», «вчення», «концепції» юридичної науки, та «легальні», які знаходять своє знакове (мовне) відображення у термінології правових актів [6, с. 56-57]. Їх запозичення здійснюється з метою виконання функцій кримінального права, адаптується останнім з урахуванням цих функцій і завдань (наприклад, класифікація видових об'єктів злочинів проти довкілля залежно від сфер довкілля або екосистем, з якими пов'язані ті чи інші охоронювані суспільні відносини).

Поняття допомагають більш глибоко пізнавати дійсність шляхом виокремлення і дослідження її сутнісних рис [8, с. 518; 9, с. 497] та за своїм змістом і обсягом визначаються явищами об'єктивного світу, які входять до предмета вивчення тієї або іншої науки [5, с. 45]. З цього випливає, що «запозичені» кримінальним правом поняття, за загальним правилом, не можуть відрізнитися від визначених в екологічній науці, однак чітке їх з'ясування ускладнюється постійним розвитком науки, поглибленням знань, появою нових підходів, що зумовлюють динамізм змісту і обсягу понять, а також не завжди послідовним розвитком й окремими недоліками законодавчої термінології.

Так, на сучасне розуміння поняття «довкілля» впливають: вчення В. І. Вернадського про дві сфери оточуючого людину середовища: природну – «біосферу» і штучну – «ноосферу», тобто створену (або перетворену) людиною [3, с. 37]; перехід від концепції охорони природи до концепції охорони системи всіх тих екологічно значущих компонентів (як природного походження, так і штучно створених), належна якість яких дозволяє людині існувати в придатних для життя умовах [1, с. 64]; екосистемний підхід як стратегія інтегрованого управління земельними, водними і живими ресурсами, що має сприяти їх збереженню та невиснажливому використанню; інноваційна методологія у сфері природокористування [2, с. 100]. Перераховано новітні тенденції розвитку екологічної науки у сукупності сприяють поступовому смислому «розриву» понять «довкілля» та «навколишнє природне середовище», формуванню їх взаємного статусу як родового та видового понять, а не тотожних.

Сучасне розуміння довкілля як будь-яких зовнішніх умов існування людини, тобто сукупності не лише природних (які утворюють навколишнє природне середовище), а й неприродних, виробничих, створених людиною об'єктів, не може не враховуватися у кримінально-правовій науці під час дослідження та встановлення обсягу і змісту родового, видових та безпосередніх об'єктів злочинів, що посягають на відповідні суспільні відносини, та їх класифікацію.

За наявності понять, що «перехрещуються» за обсягом, кримінальне право використовує поняття іншої науки лише в обсязі власного суміжного поняття. Наприклад, кримінальне право «окреслює» обсяг поняття «екологічна шкода» межами поняття «суспільно небезпечні наслідки». Коло інших явищ, які екологічна наука включає до обсягу екологічної шкоди (шкода від цивільно-правових, адміністративно-правових проступків тощо), виходить за межі предмета науки кримінального права, а отже, унеможлиблює їх вивчення цією наукою. Наділяючи певною додатковою ознакою («екологічна шкода, що є наслідком кримінального правопорушення»), кримінально-правова наука розширює зміст загального поняття іншої науки, одночасно звужуючи його обсяг, за допомогою чого відбувається процес «асиміляції» цього поняття, що неодмінно має породжувати нове «власне» кримінально-правове поняття. Таким чином, через перехід від загального до конкретного відбувається процес формування міждисциплінарних «понятійних рядів», коли з двох більш загальних (родових) понять – «запозиченого» та «власного» – формується «підпорядковане» їм третє – видове – поняття, яке, однак, стає складовою частиною категоріально-понятійного апарату саме кримінально-правової науки, оскільки охоплює конкретні явища об'єктивної дійсності, що входять до предмета вивчення останньої. При цьому дуже важливого значення набуває чітке й адекватне відображення видового поняття у термінології кримінального закону з метою недопущення ототожнення «власних» і «запозичених», родових і видових понять. Як зазначається у літературі, досягненню цієї мети може сприяти наявність легальних дефініцій суміжних понять [7, с. 138].

Низку проблем здатна породити відсутність уніфікації термінів, що використовуються в законодавстві для позначення одних і тих самих понять. Наприклад, для позначення добування водних живих ресурсів у різних нормативно-правових актах вживаються терміни «рибальство», «вилучення», «виллов», «добування», «збирання», «лов», «промисел» тощо. За таких умов достатньо складно обрати один термін, який можна було б беззастережно застосовувати у законі про кримінальну відповідальність і визначати за його допомогою відповідне поняття. У таких випадках, на наш погляд, потрібно звертати увагу насамперед на термінологію Конституції, міжнародних договорів України, «базових» та «спеціалізованих» законів і лише після того – підзаконних нормативно-правових актів.

Термін «водний добувний промисел», який застосовується у чинній редакції ст. 249 КК України, не є однозначним для тлумачення, що може викликати труднощі у практиці правозастосування. Тож, на нашу думку, виникає потреба у виробленні єдиних термінів, спільних для екологічного та кримінального законодавства, що якомога повніше відбивали б зміст і обсяг того чи іншого поняття, дозволяли б чітко розмежовувати його із суміжними.

Таким чином, викладене вище дає підстави сформулювати деякі вимоги щодо запозичення понять екологічного права та їх відображення у кримінальному законодавстві:

а) за загальним правилом, у кримінальному праві ці поняття повинні мати той самий обсяг і зміст, які вони мають у відповідній науці, та відображати

сучасний стан її розвитку. Якщо ж поняття на сучасному етапі має різні тлумачення і не має формальної дефініції, то, як правило, використовується традиційна, усталена в науці, інтерпретація;

б) за наявності суміжних понять у іншій науці («довкілля» і «навколишнє природне середовище», «рибальство» і «водний промисел» тощо) процес «перенесення» до науки кримінального права передбачає обрання того терміна, який найбільш чітко характеризував би відповідне поняття;

в) за наявності родових понять, що «перехрещуються» за обсягом, кримінальне право використовує поняття іншої науки лише в обсязі власного суміжного поняття, формуючи таким чином нове видове поняття (наприклад, «екологічна шкода, що є наслідком кримінального правопорушення»);

г) терміни, що вживаються для мовного відображення тих чи інших понять, у кримінальному праві, як правило, повинні збігатися з термінами чинного законодавства іншої галузі. Якщо вживається декілька синонімічних термінів, рекомендується обирати більш поширений у нормативно-правових актах, що мають найвищу (Конституція) або вищу юридичну силу;

г) тотожні поняття повинні позначатися єдиним терміном і, навпаки, той самий термін повинен мати єдине значення, за винятком, коли інше значення прямо закріплено в законі чи впливає з нього. Цей виняток є небажаним, оскільки не сприяє одноманітності тлумачення та застосування кримінального законодавства.

Розглянута проблема потребує подальших ґрунтовних досліджень у контексті як загальної системи міждисциплінарних зв'язків юридичних наук, так і вдосконалення конкретних понять науки кримінального права, а також термінів закону про кримінальну відповідальність.

Список літератури:

1. Балюк Ю. О. Навколишнє природне середовище як об'єкт заподіяння шкоди / Ю. О. Балюк // *Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. праць.* – Чернівці : Рута, 2004. – Вип. 236 : Правознавство. – С. 61–67.
2. *Екологічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. : А. В. Толстоухов (голов. ред.) та ін.* – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008. – Т. 3 : О-Я. – 472 с.
3. Костецький В. В. Екологія перехідного періоду: держава, право, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні) / В. В. Костецький. – 2-е вид. – К. : Український інформаційно-правовий центр, 2001. – 390 с.
4. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.* – Х. : Право, 2014. – 536 с.
5. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / М. І. Панов ; передм. В. П. Тихого. – К. : Ін Юре, 2010. – 812 с.
6. Панов М. І. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки / М. І. Панов // *Право України.* – 2014. – № 1. – С. 50–60.
7. Пикуров Н. И. Уголовное право в системе межотраслевых связей : монография / Н. И. Пикуров. – Волгоград : ВЮИ МВД России, 1998. – 220 с.
8. *Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова.* – 8-е изд., дораб. и доп. – М. : Республика; Современник, 2009. – 846 с.
9. *Философский энциклопедический словарь / ред. кол. : В. И. Шинкарук та ін.* – К. : Абрис, 2002. – 744 с.

Оробець К. Н. Некоторые проблемы использования понятий экологического права в уголовно-правовой науке.

Рассмотрены проблемные вопросы заимствования уголовным правом понятий экологического права. Выявлены требования к их закреплению в терминологии уголовного законодательства.

Ключевые слова: понятия, термины, наука уголовного права, категориально-понятийный аппарат науки, заимствование понятий.

Orobets K. M. Some problems of the concepts of environmental law in criminal sciences.

Problem questions of borrowing criminal law concepts of environmental are considered. Requirements to consolidate these concepts in terms of criminal law are determined.

Key words: concepts, terminology, the science of criminal law, categorical and conceptual apparatus of science, borrowing concepts.

Надійшла до редколегії 03.02.2015 р.

Вікторія Володимирівна Базелюк,
канд. юрид. наук, асистентка
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

УДК 343.59

КРИМІНОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПРОВЕДЕННЯ ПОШУКОВИХ РОБІТ НА ОБ'ЄКТИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ, ЗНИЩЕННЯ, РУЙНУВАННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Стаття присвячена дослідженню кримінологічних факторів встановлення кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. Досліджено суспільну небезпечність, відносну поширеність та динаміку вчинення злочинів, передбачених ст. 298 КК України.

Ключові слова: кримінологічні фактори, кримінальна відповідальність, суспільна небезпечність, культурні цінності, об'єкти археологічної та культурної спадщини, незаконні археологічні розкопки.